

Kazimierz RĘDZIŃSKI

Bratnia Pomoc studentów Uniwersytetu Lwowskiego (1865–1918)

Słowa kluczowe: Lwów, Uniwersytet Lwowski, stowarzyszenia studenckie, Bratnia Pomoc, pomoc materialna dla studentów.

Key words: Lviv, university, students associations, organization Fraternal Help, material assistance for students.

1. Organizacja towarzystwa

Idea powołania Bratniej Pomocy jako stowarzyszenia samopomocowego narodziła się w roku 1855. Otóż 15 stycznia studenci zwołali zgromadzenie, podczas którego zebrano kwotę 154 złotych reńskich i 5 centów na cele pomocy koleżeńskiej. Zebrany „grosz studencki” złożono na ręce Mieczysława Pawlikowskiego w celu wsparcia potrzebujących pomocy studentów. Z zachowanych dokumentów wynika, iż „summa ta sto razy była drobnymi kwotami bezprocentowo wypożyczana i zwracana, a kilkakrotnie (a działo się to najczęściej za wspólnym porozumieniem się szczupłego kółka, które pierwszą myśl utworzenia funduszu na cele pomocy koleżeńskiej rzuciło) na bezpowrotnie koleżeńskie wydatki nadszarpniętą”¹.

W maju 1855 r. studenci wnieśli podanie do Namiestnictwa we Lwowie o zatwierdzenie statutu stowarzyszenia. Podpisy złożyli: Jan Baranowski, Ferdynand Kratter, Michał Kałmucki, Mieczysław Pawlikowski, Eugeniusz Stiegriz, Mieczysław Romanowski, Ludwik Wolski, Alfred Linzbauer, Karol Stras-

¹ M. Reiter, *Historia Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej*, Lwów 1895, s. 4; L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894, s. 408. O wcześniejszych organizacjach studenckich pisze W. Borys: tegoż, *Do historii ruchu społeczno-politycznego studentów Uniwersytetu i młodzieży rzemieślniczej Lwowa w latach 1832–1846*, „Przegląd Historyczny” 1963, t. 54, z. 3, s. 418 i nn.

ser, Juliusz Malczewski, Jan Artymowicz, Albin Strojnowski, Maciej Lewartowski, Wacław Jastrzębski, Emil Nomethy, Piotr Zdziarski i Izidor Szałaniewicz. Proszono o zgodę na powołanie stowarzyszenia „eines Leih – und Aushilfsfondes”, z którego pomocy korzystać będą: „uczniowie biedni i nienaganni bez różnicy wyznania i narodowości”². W statucie przewidziano, iż przewodniczącym stowarzyszenia będzie każdorazowy rektor Uniwersytetu Lwowskiego. Zarząd zaś składać się będzie z 6 osób i sekretarza, wybieranych spośród studentów na walnym zgromadzeniu na okres roku. Przyznawanie pożyczek miało być dokonywane raz w miesiącu w obecności rektora, a korzystać z nich mogli wyłącznie studenci niepobierający stypendium. Przewidziano również pomoc w postaci wyżywienia, ubrania, mieszkania oraz w poszukiwaniu korepetycji.

Statut zatwierdzono dopiero 28 grudnia 1865 r., za czasów namiestnictwa Agenora Gołuchowskiego. Pierwsze posiedzenie zarządu odbyło się 29 stycznia 1866 r. Wybrano zarząd w składzie: Ksawery Berezowski – przewodniczący, Bolesław Baranowski – wiceprezes, Tadeusz Romanowicz – I sekretarz, Tadeusz Pilat – II sekretarz, Emil Szutt – skarbnik, członkowie zarządu: Emil Blumenfeld, Robert Czajkowski, Władysław Czajkowski, Bolesław Heffern, Jan Pietruski, Albin Rajski, Bartłomiej Rozwadowski, Robert Terlecki, Hugo Zathay, Antoni Zaleski i Emil Zubrzycki. Pierwszymi kuratorami z ramienia senatu Uniwersytetu zostali: prof. dr Jan Paździera i prof. dr A. Małecki. Stowarzyszenie w pierwszym roku działalności liczyło 276 członków (na 749 studentów)³. W odezwie do studentów zarząd Bratniej Pomocy stwierdził: „naszym pierwszym obowiązkiem będzie kiedyś służenie narodowi, że konieczną do tego jest nauka, gruntownie a zarazem swobodnie i z pojęciem celu nabyta, chcemy w Towarzystwie naszym koleżeństwo i pomoc braterską, niezbędne warunki swobodnej nauki rozwoju w wykonanie wprowadzić. Sprawa nasza jest już tym samym sprawą kraju całego”⁴.

Stowarzyszenie wydało także odezwę do mieszkańców Galicji z prośbą o poparcie inicjatywy. Stwierdzono w nim m.in.: „Sprawa nasza jest już tym samym sprawą kraju całego, że należyte w nauce postępy nie są możliwe dopóki ucząca się młodzież walczyć musi z nędzą i niedostatkiem. Pomoc na tej drodze będzie nam zachętą i utwierdzeniem w zaczętych działaniach”⁵. Otrzymano liczne listy z poparciem oraz pierwsze datki. Dr Walenty Hickiewicz napisał: „Kochana młodzieży! Przeczytawszy w „Gazecie Narodowej” Waszą odezwę do udziału w szlachetnym Waszym Stowarzyszeniu, pośpieszam z przesłaniem Wam [...] jako kwartalną ratę, którą ciągle co kwartał do kasy uiszczać, pokąd mi Bóg życia dozwoli, niniejszym się obowiązuję, i zarazem proszę Was, abyście mię

² M. Reiter, dz. cyt., s. 5.

³ Tamże, s. 6.

⁴ Derżawnyj Archiw Lwiwskoj Oblasti u Lwowi (dalej: DALO), fond (f.) 26, opis (op.) 17, sygn. 1, k. 38a.

⁵ Tamże, f. 17, op. 1, k. 2.

w poczet Waszych członków wspierających wpisać zechcieli, do czego jako doktor praw a przeto członek Waszego Uniwersytetu, sędzę mieć zarówno prawo, jak i obowiązek”⁶. Inny piszący, Henryk Janko życzył: „by Instytucja nasza wzmagając w coraz większe siły, tem większą niosła korzyść zacnej młodzieży, a tem samem Ojczyźnie naszej”⁷.

Tabela 1. Bratnia Pomoc w latach 1865–1892

Lp.	Rok	Liczba studentów	Liczba członków		Dochód (w zł reń.)	Pożyczki studenckie	
			zwycz.	honorow. i wsp.		Liczba	Kwota
1.	1865/1866	749	276	35	1804,30	203	2765,81
2.	1866/1867	828	.	117	3508,37	275	3339,37
3.	1867/1868	891	.	47	2290,98	207	3281,88
4.	1868/1869	941	.	15	888,30	125	1622,00
5.	1869/1870	1029	.	11	1182,94	104	1320,70
6.	1870/1871	1038	.	7	926,75	92	1359,10
7.	1871/1872	1006	.	28	682,58	121	1764,00
8.	1872/1873	955	240	29	3229,35	177	2539,96
9.	1873/1874	937	320	46	1947,66	191	2371,00
10.	1874/1875	914	270	47	3329,62	177	2424,70
11.	1875/1876	898	227	40	2105,03	175	2421,00
12.	1876/1877	948	207	149	2267,83	205	1964,35
13.	1877/1878	973	254	151	2426,98	236	2194,50
14.	1878/1879	1010	215	138	2147,87	226	1619,50
15.	1879/1880	1028	188	161	2755,43	217	1700,13
16.	1880/1881	1030	229	156	3754,48	310	2704,50
17.	1881/1882	1035	200	155	2391,28	225	1869,00
18.	1882/1883	955	236	156	1895,23	236	2753,50
19.	1883/1884	972	159	58	2062,25	218	1715,00
20.	1884/1885	1002	181	59	3252,01	265	2752,20
21.	1885/1886	1001	164	53	2607,91	222	1948,50
22.	1886/1887	1111	141	51	3578,59	281	3245,00
23.	1887/1888	1129	196	56	3291,56	321	2771,50
24.	1888/1889	1151	192	54	4051,53	427	3574,42
25.	1889/1890	1177	199	55	4121,55	325	3041,75
26.	1890/1891	1197	196	50	4509,52	343	3746,00
27.	1891/1892	1238	143	50	3041,34	217	2469,50
28.	1892/1893	1228	149	55	4600,49	243	2964,55

Źródło: M. Reiter, *Historia Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej*, Lwów 1895, aneks; *W dziesiątą rocznicę istnienia Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej*, Lwów 1877, s. 7; Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z r. 1871/72, Lwów 1872, s. 2 i nn.

⁶ Tamże, k. 9.

⁷ Tamże, k. 10.

Już w 1861 r. wypracowano formułę działania stowarzyszenia. W statucie Akademickiego Stowarzyszenia Bratniej Pomocy na Uniwersytecie Lwowskim napisano, iż jego celem jest „pieniężne wspieranie potrzebujących słuchaczy uniwersytetu”⁸.

Pierwszy zarząd Bratniej Pomocy w 1865 r. uzupełnił statut o inne formy aktywności: udzielanie pomocy w naturze, pielęgnowanie chorych, sprawianie pogrzebów w razie śmierci, dostarczanie środków utrzymania się własną pracą oraz założenie podręcznej biblioteki dzieł naukowych⁹. W 1867 r. powstała Czytelnia Akademicka o charakterze naukowym. Ostatni punkt działalności Bratniej Pomocy przestał więc być aktualny. Inne zaś zamiary: „znalazły natychmiast wykonawców, a przejęcie się młodzieży dobrem swoich ubogich kolegów oddziało i na ogół, bo datki pieniężne płynęły obficie, a młode Towarzystwo nad wszelki podziw rozporządzało już wcześniej znaczniejszymi środkami”¹⁰. Świadczą o tym wpływy ze składek członkowskich, w pierwszym roku działalności 1865/1866 zebrano 1225,83 zł. reńskich, a w następnym – 2925,77 zł reńskich¹¹. W sprawozdaniach z działalności stowarzyszenia akcentowano: „Te pierwsze lata są bezsprzecznie najpiękniejsze w naszych rocznikach, gdyż Towarzystwo doznało szczerzego przyjęcia i poparcia”¹².

W trzecim roku istnienia Bratniej Pomocy środki finansowe znacznie zmalały, dysponowano jedynie kwotą 1337,74 zł reńskich. Składki członków wspierających były nadal trzykrotnie wyższe od składek studentów. Ci ostatni płacili miesięczną składkę w wysokości 25 centów. W pierwszych trzech latach działalności dawało to od 537 złr. do 490 złr., by w czwartym roku gwałtownie obniżyć się do kwoty 257,30 złr. Był to wynik zubożenia studentów, ale także zapisu statutowego. Warunkiem bowiem uznania studenta za członka zwyczajnego było wpłacenie co najmniej jednej składki miesięcznej. Od 1873 r. wprowadzono składkę roczną w wysokości 2 złr.

Od powstania Czytelni Akademickiej liczba członków Bratniej Pomocy spadała, a w jej działalności pojawił się poważny kryzys. Sprawozdania z owego okresu ujmują liczbę członków jedynie z roku 1865/1866 – 276, by przez sześć kolejnych lat pomijać liczebność stowarzyszenia. W roku 1872/1873 członków zwyczajnych było 233¹³. W sprawozdaniu zarządu stowarzyszenia za rok 1875/1876 stwierdzono otwarcie: „Oto w naszym urzędowaniu nie mieliśmy należytego poparcia u członków Towarzystwa, spostrzegliśmy za mało zainteresowania się Towarzystwem, za mało członków. Do Towarzystwa należą prawie

⁸ *W dziesiątą rocznicę istnienia Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej*, Lwów 1877, s. 4.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 5.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ *W dziesiątą rocznicę...*, s. 7.

tylko ci słuchacze, którym ono korzyść przynosi, reszta miała za mały zastęp między członkami”¹⁴.

Tabela 2. Rozwój Bratniej Pomocy (1893–1916)

Lp.	Rok	Liczba członków	Majątek trwały towarzystwa	Udzielone pożyczki		Przewodniczący
				Liczba	Kwota	
1.	1893	149	51635,96	243	2964,55	Jan Narolski
2.	1894	155	54300,63	247	2988,50	Bolesław Huczyński
3.	1895	210	54352,38	387	2923,–	Marian Reiter
4.	1896	283	59413,29	315	3943,–	Jan Piepes–Poratyński
5.	1897	351	61615,33	386	4363,–	Zbigniew Pazdro
6.	1898	376	65758,20	430	5124,–	Marian Krauss
7.	1899	378	69723,51	434	5730,66	Marian Krauss
8.	1900	325	153957,54	507	12127,96	Zygmunt Skórski
9.	1901	253	157088,77	465	10784,60	Stanisław Kachnikiewicz
10.	1902	254	162342,43	384	8604,22	Jan Antoniewicz
11.	1903	354	166736,81	414	10140,50	Jan Antoniewicz
12.	1904	487	167121,65	646	14316,36	Michał Kochański
13.	1905	518	142968,14	535	12628,94	Włodzimierz Bochenek
14.	1906	376	101954,79	528	10073,12	Józef Browiński
15.	1907	420	108556,07	504	9324,98	Czesław Mączyński
16.	1908	430	110348,97	371	7368,72	Stanisław Małkowski Lesław Węgrzynowski
17.	1909	431	113109,65	462	10944,66	Antoni Gałusza
18.	1910	409	120248,–	451	11904,66	Władysław Węgrzynowski
19.	1911	676	130141,45	564	15720,03	Tadeusz Wilczek
20.	1912	396	128103,44	454	12000,64	Roman Hahn
21.	1913	573	136637,27	619	14441,83	Adam Kopacz
22.	1914	.	.	.	7520,17	Michał Stankiewicz
23.	1916	109	239119,06	.	1430,70	Fryderyk Plattner Kazimierz Tyszkowski Józef Lazarowicz
24.	1917	.	.	14	810	W. Wyczyński
25.	1918	.	.	30	2500	Kazimierz Tyszkowski

Legenda: x – do 1899 r. w złotych reńskich
xx – od 1900 r. w koronach

Źródło: XXXV Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej, Lwów 1900, s. 11 i nn.; XXXVII Sprawozdanie..., Lwów 1902, s. 34 i nn.; XLVI Sprawozdanie..., Lwów 1912, s. 26 i nn.; XLVIII Sprawozdanie..., Lwów 1914, s. 36 i nn.; XLIX Sprawozdanie..., Lwów 1917, s. 18 i nn.; DAŁO, f. 36, op. 17, sygn. 28, k. 16 i nn.

Kryzys organizacyjny utrzymywał się do połowy lat dziewięćdziesiątych XIX wieku. W roku 1892/1893 z 1000 studentów Uniwersytetu do Bratniej Po-

¹⁴ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej z czynności w r. szkolnym 1875/76, Lwów 1976, s. 25.

mocy należało jedynie 153, w poprzednim roku akademickim było tylko 143 członków. Sytuację tę tak oto wyjaśniono w sprawozdaniu za rok 1893/1894: „ci bogatsi usuwają się i bardzo mała ich liczba wpisuje się do Bratniej Pomocy”¹⁵. Skład socjalny studentów w dużym stopniu decydował o ich aktywności na rzecz pomocy dla biednych członków społeczności. W roku akademickim 1882/1883 na 1100 studentów jedynie 44 było pochodzenia rzemieślniczego i robotniczego, a 59 chłopskiego. W 1906 roku nastąpiła pewna przerwa, na 3292 studentów 308 było pochodzenia chłopskiego, robotniczego zaś 112, a więc około 13% ogółu¹⁶. W roku akademickim 1870/1871 na 1082 studentów pomoc materialną otrzymało jedynie 108 osób – w formie stypendium fundacyjnego z różnych fundacji i zapisów osób fizycznych. Opłaty za studia wynosiły zaś w tym okresie od 20 do 25 złotych reńskich, ponadto płacono za immatrykulację (tzn. wpisowe), wydanie dokumentów, egzaminy, seminaria, laboratoria, bibliotekę¹⁷.

Tabela 3. Rozwój Towarzystwa w latach 1893–1913

Lp.	Rok	Liczba członków	Majątek towarzystwa (w koronach)	Udzielone pożyczki		Wpłaty na Dom Akademicki
				Liczba	Kwota	
1.	1893/1894	155	54300,63	247	2988,50	–
2.	1894/1895	210	54352,38	387	2923,00	–
3.	1895/1896	283	59413,29	315	3943,00	–
4.	1896/1897	381	61615,33	386	4363,00	401,93
5.	1897/1898	376	65758,20	430	5124,00	593,84
6.	1898/1899	378	69723,51	434	5730,66	2082,49
7.	1889/1900	325	153957,54	507	12127,96	4897,13
8.	1900/1901	253	157008,77	465	10784,60	7607,23
9.	1901/1902	254	162342,43	384	8604,22	9168,82
10.	1902/1903	354	166736,81	414	10140,50	11113,48
11.	1903/1904	487	167121,65	646	14315,36	13485,25
12.	1904/1905	518	142968,14	535	12628,94	18283,19
13.	1905/1906	376	101954,79	528	10073,12	4663,17
14.	1906/1907	420	108556,07	504	9324,98	31966,90
15.	1907/1908	430	110348,97	371	7368,72	6696,50
16.	1908/1909	431	113109,65	462	10944,66	6258,15
17.	1909/1910	409	120248,00	451	11904,66	5727,20
18.	1910/1911	676	130141,45	564	15720,03	378,80
19.	1911/1912	396	128103,44	438	12000,64	122,20
20.	1912/1913	573	136637,27	535	14441,83	63,80

Źródło: XLVIII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1913, Lwów 1914, s. 34 i nn.; XLVI Sprawozdanie... Rok administracyjny 1911, Lwów 1912, s. 19, 26 i nn.; XXXVII Sprawozdanie... Rok administracyjny 1901/1902, Lwów 1902, s. 34 i nn.

¹⁵ XIX Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy... za rok 1893/94, Lwów 1895, s. 12.

¹⁶ E. Łazarenko, *300 roku Lwowskiego Uniwersytetu*, Lwów 1961, b. pag.

¹⁷ Tamże.

Zarząd Bratniej Pomocy wielokrotnie donosił, iż w działalności nie osiągał zamierzonych celów, albowiem „suma powstała z wkładek nie wystarcza Towarzystwu na najniezbędniejsze potrzeby”¹⁸.

W roku akademickim 1899/1900 do stowarzyszenia zapisały się dwie kobiety, studentki Irena Jawic i Helena Freundlich, spośród ogólnej liczby pięciu kobiet studiujących. W roku 1901/1902 było zaś 254 członków, w tym 4 kobiety: Felicja Iwanowska, Irena Jawic, Zofia Kachnikiewicz i Józefa Siedlecka¹⁹. Znaczący wzrost członków odnotowano w roku 1904/1905, wśród 518 było 38 kobiet, w 1911 r. było 676, zaś w 1913 – 573 członków²⁰.

W ostatniej nowelizacji statutu z 1905 r. w § 6 uregulowano warunki przyjęć członków honorowych, wspierających i wieczysto wspierających. Członkiem zwyczajnym mógł zostać każdy słuchacz zwyczajny Uniwersytetu narodowości polskiej. Ograniczenia narodowościowego wcześniej nie było, jednakże wobec istnienia odrębnych stowarzyszeń ukraińskich i żydowskich, do Bratniej Pomocy należeli Polacy i nieliczni zasymilowani Żydzi, identyfikujący się jako Polacy wyznania mojżeszowego. Opłaty dla członków zwyczajnych ustalono na wpisowe w wysokości 1 korony i 6,80 koron składki rocznej płatnej w dwóch ratach. Członkiem wspierającym na okres roku mógł zostać każdy, kto wpłacił przynajmniej 20 koron. Członkiem wieczystym wspierającym mogła zostać osoba fizyczna wydatnie wspierająca cele Towarzystwa lub jednorazowo płaćca 200 koron. Wprowadzono nadto status członka honorowego, mianowanego przez Walne Zgromadzenie na wniosek zarządu stowarzyszenia. Dotyczyło ono osób, które położyły szczególne zasługi dla rozwoju Towarzystwa²¹.

Bratnia Pomoc jako pierwsza organizacja studencka na Uniwersytecie rozwinęła się szybko dzięki solidarności studenckiej i poparciu społeczeństwa. W latach 1866–1899 do stowarzyszenia należało 327 członków honorowych i wspierających niebędących studentami. Byli to przedstawiciele władz krajowych, wyższej hierarchii kościelnej, właściciele dóbr ziemskich, profesorowie Uniwersytetu i Politechniki, adwokaci, lekarze, aktorzy teatralni. Byli wśród nich: minister Leon Biliński, marszałek krajowy Eustachy Sanguszko, minister Florian Ziemiałkowski, marszałek krajowy Mikołaj Zyblikiewicz, Antoni Dziamski – prezydent Sądu Krajowego, Agenor Gołuchowski – były minister i namiestnik, Antoni Kochanowski – marszałek Sejmu Bukowińskiego, Edmund Mochnacki – prezydent miasta Lwowa, Alfred Potocki – namiestnik Galicji, Franciszek Smolka – członek Izby Panów w Wiedniu.

Stowarzyszenie wspierali właściciele wielkiej własności ziemskiej: Adolf Abrahamowicz, Michał Baworowski, Władysław Badeni, Waclaw, Wiktor

¹⁸ W dziesiątą rocznicę..., s. 9.

¹⁹ XXXVII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa... 1901/1902, Lwów 1902, s. 44 i nn.; K. Twardowska, Kobiety na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego w dziesięciolecie 1897–1907, Lwów 1908, s. 3 i nn.

²⁰ XLVIII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa... za 1913 rok, Lwów 1914, s. 36.

²¹ XLVII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa... Rok administracyjny 1911, Lwów 1912, s. 52.

i Włodzimierz Badeniowie, Amelia Bochdanowa, Romuald Bocheński, Leszek i Alfred Borkowscy, Józef Brunicki, Artur Cielecki, Walerian Czajkowski, Jerzy i Władysław Czartoryscy, Mieczysław Darowski, Jan Działyński, Włodzimierz Dzieduszycki, Jan Fedorowicz, Antoni Golejewski, Walenty Hickiewicz, Franciszek Wirscher, Edwin Hohendorf, Maurycy Hoffmann, Rudolf i Tomasz Horodyscy, Karol Hubicki, Józef Jabłonowski, Aniela i Tytus Kielanowscy, Adam Kopiński, Szczęsny Kozibrodzki, Karol Kraśniepolski, Feliks Krzekowiecki, Zenon i Kornel Krzczunowiczowie, Kazimierz Lanckoroński, Ignacy Łukasiewicz, Józef i Piotr Mączyńscy, Feliks i Felicja Mier, Onufry Turkuł, Jakub, Wiktor i Kazimierz Wodziczcy²².

Wsparcie finansowe na rzecz stowarzyszenia przekazywali biskupi rzymskokatolicki oraz obrządku ormiańskiego: Antoni Gałęcki, Maciej Hirschler, Seweryn Morawski, Łukasz Solecki, Ksawery Wierchlejski, Litwinowicz, Monasterski oraz przeor O.O. Bazylianów Dalmaty Ufrijewicz.

Bratnią Pomoc wspierali prezydenci miast, burmistrzowie i starości. Byli to Michał Gnoiński i Edmund Mochnacki ze Lwowa, Aleksander Dworski z Przemyśla, Aleksander Zrembicki – starosta. Członkami wspierającymi były magistraty, rady miejskie i rady powiatowe z Bohorodczan, Borszczowa, Brzeżan, Czortkowa, Horodenki, Brzozowa, Buczacza, Lwowa, Mielca, Mostów Wielkich, Podhajec, Przemyśla, Rudek, Sanoka, Śniatynia, Sokala, Stanisławowa, Starego Miasta, Stryja, Tarnowa i Tarnopola²³.

Licznie reprezentowani byli profesorowie Uniwersytetu i Politechniki, m.in.: Jan Bayer, Henryk Brunner, Ludwik Ćwikliński, Euzebiusz Czerkawski, Andrzej Fangor, Albert Filarski, ks. Franciszek Gatscher, Feliks Gryziecki, Eugeniusz Janota, Aleksander Janowicz, Maurycy Kabath, Franciszek Kotter, Ksawery Liske, Antoni Małecki, ks. Jan Mazurkiewicz, Eugeniusz Mor, Jan Paździera, Leonard Piętak, Tadeusz Pilat, Bronisław Radziszewski, Gustaw Roszkowski, Fryderyk Rulf, Tomasz Stanecki, Henryk Zeissberg, Józefat Zielonacki. Politechnikę reprezentowali Feliks Strzelecki – rektor i Karol Maszkowski.

Bratnią Pomoc wspierały kobiety: Amelia Bochdanowa, Aniela Kielanowska, księżna Eleonora Lubomirska, hrabina Ludwika Niezabitowska, księżna Ponińska, Emilia Oleksińska, Aniela Paparowa oraz Marcelina Sembrich – Kochańska – śpiewaczka operowa i Helena Modrzejewska – aktorka.

W pierwszych trzech latach działalności stowarzyszenia składki członków wspierających były trzykrotnie wyższe niż składki studenckie. Wynosiły one odpowiednio: 1225,83 zł. reńskich w 1865 r., w następnym roku 2925,77 zł. oraz 1337,74 zł. w 1867 r. Składki studenckie wyniosły odpowiednio kwotę od 537 zł. do 490 zł., by w 1868 r. obniżyć się gwałtownie do 257,30 zł.²⁴

²² M. Reiter, dz. cyt., s. 50.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

Niestala była również liczba członków wspierających. Traktowali oni swoją pomoc materialną na rzecz stowarzyszenia jako jednorazowy datek, a nie stałą składkę członkowską. W roku akademickim 1867/1868 – 40 członków wpłaciło kwotę 411,50 złr., a w 1868/1869 jedynie 14 członków uiściło składkę w kwocie 143 złr.²⁵ W sprawozdaniu zarządu stowarzyszenia za rok 1868/1869 stwierdzono: „Towarzystwo nasze tak silnie przez kraj poparte zostało, teraz już na własnych oprzeć się powinno siłach i tym sposobem dowieść, że istnienie jego młodzieży rzeczywistą przynosi korzyść. Jedynie więc regularne uiszczanie miesięcznych składek i zwroty pożyczek mogą Towarzystwu zapewnić istnienie”²⁶.

Środki finansowe na działalność statutową towarzystwa pozyskiwano także z imprez kulturalnych i oświatowych (bale i odczyty), ponieważ – jak podano w sprawozdaniu z 1877 r. – „Suma powstała z wkładek nie wystarcza Towarzystwu na najniezbędniejsze potrzeby”²⁷. Przyczyn tego stanu rzeczy upatrywano w braku własnej aktywności i odpowiedniej formuły członków wspierających: „Co do rozmaicie niestełej liczby naszych członków honorowych to szukać należy przyczyny smutnego tego objawu w tem, że Wydziały zawsze wdzięczne, jeżeli kto nasze Towarzystwo dobrowolnie popierał, nie zawsze uciekały się do środków, które co najmniej z natrętnością graniczą”²⁸.

Wkrótce po rozpoczęciu działalności Bratniej Pomocy na Uniwersytecie powstały dwa inne towarzystwa studenckie, od 1871 r. ukraińskie „Drużeskiej Łychwiar” i żydowskie „Der akademische Unterstützung Verein für israelitische Studierende”, a po zmianie nazwy „Rigorosanten – Verein”. Towarzystwo unikało sporów narodowościowych, a wręcz przeciwnie – szukało współpracy²⁹. Podkreślano, iż Bratnia Pomoc nie jest towarzystwem: „o jakichkolwiek, choćby najdelikatniejszych tendencjach stronnictwo-politycznych, co uchroniło ją od waśni wewnętrznych i sporów z innymi towarzystwami akademickimi”³⁰.

Już w 1871 r. na wniosek studentów Boczarskiego i Aulichy zaproponowano połączenie się z organizacjami ukraińską i żydowską w jedno stowarzyszenie samopomocowe. Pozytywną odpowiedź otrzymano dopiero w 1879 r. ze strony towarzystwa Drużeskiej Łychwiar, a w 1882 r. ponownie przez Akademickie Bractwo jako następcę poprzedniego stowarzyszenia. Ze strony polskiej zabiegali o to studenci Wierzejski i Turek. Do połączenia jednak nie doszło, mimo że warunki były do przyjęcia przez obie strony. Ustalono, iż fundusze zapomogowe ulegną połączeniu, język ukraiński będzie równouprawniony w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych, a nazwę Akademickie Bractwo stosować będzie

²⁵ Sprawozdanie... 1868/69, Lwów 1869, s. 2.

²⁶ Tamże.

²⁷ *W dziesiątą rocznicę...*, s. 9.

²⁸ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej z czynności w r. szk. 1875/76, Lwów 1876, s. 9.

²⁹ Sprawozdanie Wydziału... 1866/67, Lwów 1867, s. 2.

³⁰ M. Reiter, dz. cyt., s. 71.

można dla prowadzonej czyteln. Przyczyną braku porozumienia była: „jak się zdaje nieuzasadniona nieufność udaremniła na razie urzeczywistnienie tej pięknej myśli, odepchnięto przyjazną dłoń podaną z naszej strony bezinteresownie celem połączenie pod hasłem „Bratniej Pomocy” dwóch bratnich szczepów słowiańskich”³¹.

Ideę połączenia stowarzyszeń podniesiono ponownie w 1887 r., lecz układy nie doszły do skutku. Mimo to prowadzono nadal, do końca lat dziewięćdziesiątych XIX wieku, życzliwą współpracę.

Na łamach „Czasopisma Akademickiego”, nieoficjalnego organu Bratniej Pomocy i Czytelni Akademickiej, w 1895 r. ukazywano relacje z innymi organizacjami studenckimi. Pisano w duchu zgody i harmonii. W numerze 2 z 1895 r. prezes Akademickiego Bractwa Osyp Prysłowski stwierdził, iż stowarzyszenie: „od 23 lat działa i położyło niemałe zasługi w rozwoju i kształceniu młodych sił ruskich”. Wielu wybitnych ruskich patriotów pracowało w jego szeregach, niosło z chlubą nazwę „bratnych” jako nazwę jego członka. Obecnie liczy ono 46 członków. Największą przeszkodą do większego ruchu są po większej części bardzo skromne dochody ruskich akademików. „Bratczyki starają się przygotować do przyszłej pracy nad ludem. Uznając zasadę, iż lud ruski nie da się odgraniczyć żadnym murem od reszty świata, że on idąc drogą ewolucji musi przebyć to co się odbyło na Zachodzie, że prądy międzynarodowe muszą i jego porwać w swoje wiry, starają się oni zaznajomić z obecnymi prądami społecznymi, literackimi i zastosować je do stosunków ludu ruskiego”³².

W podobnym duchu działały inne ukraińskie stowarzyszenia akademickie – „Watra” i „Druh”. Towarzystwo Akademickie „Watra” powstało w 1892 r. z inicjatywy Włodzimierza Barwińskiego, miało charakter socjalistyczny. W 1895 r. zarząd stanowili Jan Gruszkiewicz – przewodniczący, Stanisław Staninczak – zastępca przewodniczącego, Emil Terlecki – bibliotekarz, członkowie: Lewicki, Wizner, Baczyński, Kuźnia, Owczerski i Rybaczek³³. Kolejnym przewodniczącym był Ostap Makaruszka.

W drugim stowarzyszeniu – „Druh” – działali: Jarosław Wierbicki – prezes, Jan Hordyński – sekretarz. Dwa razy w tygodniu organizowano w czytelni dyskusje na temat literatury ukraińskiej oraz wieczorynki artystyczne³⁴. W 1896 r. z połączenia Akademickiego Bractwa i Watry powstała Akademicka Hromada. Od 1909 r. działało stowarzyszenie Ukraiński Studencki Sojuz, obejmujący wszystkich studentów Ukraińców w Austro-Węgrzech³⁵. W 1902 r. skupiało 895 członków.

³¹ Tamże, s. 24 i nn.

³² „Czasopismo Akademickie” 1895, nr 6, s. 15.

³³ Tamże, nr 2, s. 15; L. Finkel, S. Starzyński, dz. cyt., s. 409.

³⁴ „Czasopismo Akademickie” 1895, nr 6, s. 13.

³⁵ I. Myszczyszyn, *Kulturalno-proświtnia dijalnist Ukrainskoho studeintskoho sojuzu (1909–1939)*, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2015, nr 17.

W latach 1888–1895, to jest w okresie pełnienia funkcji namiestnika przez Kazimierza Badeniego, na Uniwersytecie panowała atmosfera współpracy polsko-ukraińskiej. Z jego inicjatywy w 1894 r. sprowadzono na Uniwersytet z Kijowa prof. M. Hruszewskiego. Powierzono mu katedrę historii powszechnej. Stał się on jednocześnie promotorem naukowego ruchu ukraińskiego skupionego w Towarzystwie Naukowym im. Szewczenki. Funkcję rektora pełniło 15 Ukraińców. Byli to: Antin Angielowicz (1783), Nikołaj Skorodinskij (1798), Modest Hryniewieckij (1821/1822), Nikołaj Napadijewicz (1829/1830), Benedykt Lewickij (1830/1831), Onufry Krynickij (1834/1835), Grigorij Jachimowicz (1837/1838), Martin Barwiński (1838/1839), Jakiw Herowski (1841/1842), Jakiw Hałowieckij (1864/1865), Józef Delkiewicz (1867/1868), Franciszek Kostek (1870/1871), Jewsej Czerkawski, – trzykrotnie (1875/1876, 1876/1877, 1877/1878), Klemens Sarnicki (dwukrotnie 1880/1881 i 1889/1890), Jakub Hołowacki i Józef Komarnicki (1896/1898)³⁶.

Następcy Kazimierza Badeniego, namiestnicy Eustachy Sanguszko (1895–1898) i Leon Piniński (1898–1903), realizując politykę partii konserwatywnej tzw. Podolaków, poparli inny odłam polityczny Ukraińców, tzw. moskalofilów. Spowodowało to napięcie wśród samych Ukraińców i konflikty wewnątrz Uniwersytetu. Od 1901 r. uczelnia stała się widownią drastycznych zaburzeń studentów ukraińskich dążących do przekształcenia jej w uniwersytet dwujęzyczny, polsko-ukraiński. Wspomina o tym Stanisław Kot (1885–1975), późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i minister w rządzie emigracyjnym W. Sikorskiego. Będąc działaczem organizacji młodzieżowej „Promień”, a we Lwowie jako student Stowarzyszenia Akademickiej Młodzieży Postępowej „Życie”, podaje, iż: „na wiecach akademickich jego zwolennicy utrzymywali przyjazne stosunki z młodzieżą ukraińską i solidaryzowali się z jej żądaniem równych praw językowych”³⁷. O jednym z wieców studenckich w budynku Uniwersytetu, gdzie został pobity łaskami przez polskich studentów o orientacji narodowo-demokratycznej, wspomina: „zwołano polski wiec ogólnoakademicki dla zwalczania ukraińskiego postulatu równouprawnienia w urzędowaniu i wykładach języka ukraińskiego z polskim. Uważałem to za naturalne żądanie, wszak Ukraińcy byli na tej ziemi tubylcami, a nie widziałem żadnej szkody w udzieleniu im różnych praw w szkolnictwie na wszystkich stopniach”³⁸.

2. Formy działalności

Celem stowarzyszenia było niesienie studentom pomocy materialnej na zasadach samopomocowych. Skupiano się na udzielaniu pożyczek finansowych,

³⁶ *Encyklopedia ukrainoznawstwa*, t. 2, 3, 7, Lwów 1994–1998, passim; I. Czornowół, *Polsko-ukraińska uгода w latach 1890–1894*, Lwów 2000, s. 207 i nn.; M. Karowiec, *Ukraińcy – Rektori Lwowskiego Uniwersytetu*, Żowkwa 1936, s. 3–14.

³⁷ S. Kot, *Wspomnienia*, „Zeszyty Historyczne” 1968, z. 14, [Paryż], s. 146.

³⁸ Tamże.

prowadzeniu jadłodajni, domu studenckiego, pośrednictwie pracy oraz opiece zdrowotnej.

Zdecydowana większość studiujących znajdowała się w trudnym położeniu materialnym. Decydowały o tym trzy czynniki: sytuacja rodzinna, miejsce zamieszkania oraz opłaty za studiowanie. Blisko 70% studentów pochodziło z prowincji, ponosili więc koszty zamieszkania i wyżywienia. Za prawo studiowania wnoszono różnorodne opłaty: wpisowe, opłatę roczną, tzw. chesne, za egzaminy semestralne i końcowe, za prawo korzystania z biblioteki.

Władze akademickie uniwersytetów galicyjskich (to jest lwowskiego i krakowskiego) znały trudności studentów i podejmowały szereg działań pomocowych. Jedną z nich były apele do Rady Szkolnej Krajowej we Lwowie o poparcie działań na rzecz zmiany rozwiązań prawnych dotyczących statusu studenta. W memoriale z 1914 r. stwierdzono: „olbrzymia większość młodzieży uniwersyteckiej rekrutuje się z warstw włościańskich i drobnomieszczańskich, przy niesłuchaniu drobnej zapomodzi rodziców, własną pracą zarabiając na kawałek chleba”³⁹. Tymczasem nie było stypendiów państwowych i samorządowych. Istniały nieliczne fundacje osób prywatnych zarządzane przez władze administracyjne, to jest Wydział Krajowy we Lwowie. Jak podaje Julian Dybiec, we wszystkich uczelniach galicyjskich w 1869 r. ze stypendiów korzystało 265 studentów, a w 1912 r. – 1220, zaś kwota wypłaconych stypendiów wynosiła 32 615 koron⁴⁰. Jedynym źródłem pomocy były pożyczki zaciągane we własnym stowarzyszeniu na bieżące, najpilniejsze potrzeby. Środki finansowe na pożyczki zdobywano własną przedsiębiorczością, to jest urządzaniem odczytów, sprzedażą książek, urządzaniem balów, imprez artystycznych (wystaw obrazów i przedstawień teatralnych), wreszcie zbieraniem datków oraz zabieganiem o subwencje od instytucji samorządowych i finansowych.

Składki członkowskie Bratniej Pomocy stanowiły jedynie około 20% rocznego budżetu działalności, jak stwierdzono: „suma powstała z wkładek nie wystarcza Towarzystwu na najniezbędniejsze potrzeby”⁴¹. W roku akademickim 1866/1867 płatne odczyty w sali ratusza na rzecz stowarzyszenia prowadzili: dr Majer – „Pogląd porównawczy na wychowanie człowieka i zwierząt”, dr W. Urbański – „O zasadniczych prawach natury”, Lucjan Tatomir – „O Bohdanie Chmielnickim”, dr Antoni Małecki – „Rzecz o literaturze polskiej”, dr Z. Sawczyński – „O siłach narodów w historii”, dr Strzelecki – „O galwanizmie”⁴². W 1867 r. płatne odczyty na rzecz Bratniej Pomocy przeprowadzili profesorowie Uniwersytetu: A. Małecki, Strzelecki, Majer, Urbański, E. Saw-

³⁹ Cyt. wg: J. Suchmiel, *Polskie stowarzyszenie studentek Uniwersytetu Jagiellońskiego „Jedność” w Krakowie 1910–1939*, Częstochowa 2005, s. 132.

⁴⁰ J. Dybiec, *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860–1918*, Wrocław 1982, s. 81 i nn; tegoż, *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji*, Kraków 1979, 65, 101.

⁴¹ *W dziesiątą rocznicę...*, s. 9.

⁴² DALO f. 26, op. 17, sygn. 2, k. 72.

czyński i Karol Szajnocha. Józef Laskownicki przekazał bezpłatnie do sprzedaży połowę nakładu swojej książki pt. *O instytucie krajowej opieki sierot*. W latach 1866–1869 otrzymano – jako dary – książki do sprzedania: Torosiewicza *O potrzebie nabywania wiadomości w naukach przyrodniczych*; Zaleskiego *Poezje* (1000 egzemplarzy); L. Starzeńskiego *Syn Bohdana* (600 egzemplarzy); Nowickiego *O świstaku*; P. Torczyńskiego *Kiejstut*; B. Czerwieńskiego *Kilka słów nad „Odą do młodości”*. W. Baworowski złożył 500 egzemplarzy własnego tłumaczenia *Don Juana* Byrona. Henryk Niewiadomski zorganizował w Samborze bal, przekazując połowę dochodu na rzecz Bratniej Pomocy. Odczyty i bal dały kwotę 874,42 zł reńskich, jednorazowe datki wyniosły 376,90 zł., wpłata od M. Pawlikowskiego – 100 zł. Razem więc osiągnięto w ten sposób 1351,32 zł. Składki od 117 członków honorowych przyniosły 1561,25 zł., zaś studenckie – 519,64 zł.⁴³

Wśród pierwszych ofiarodawców na rzecz stowarzyszenia wymienić należy: Agenora Gołuchowskiego, arcybiskupa Wierchlejskiego, metropolitę Litwinowicza, arcybiskupa Szymonowicza, biskupa M. Wirschlera, W. Badeniego, Mikołaja Zyblikiewicza, W. Dzieduszyckiego, W. Baworowskiego, Jerzego i Władysława Czartoryskich, biskupa A. Gałęckiego, Alfreda Potockiego, Franciszka Smolkę, Karola Szajnochę, Kazimierza Lanckorońskiego, Kazimierza Wodzieckiego⁴⁴. Jednorazowe datki złożyli konwent oo. bernardynów we Lwowie, magistraty Jaworowa i Sokala oraz 22 osoby prywatne.

Statut z 1861 r. przedłożony Namiestnictwu do zatwierdzenia zawierał szczerpy zakres działalności, określony jako „pieniężne wspieranie potrzebujących słuchaczy uniwersytetu”⁴⁵. Nowy zarząd stowarzyszenia z 1866 r. uzupełnił zapis w statucie, wskazując narzędzia pomocy: udzielanie zasiłków w naturze, pielęgnowanie chorych, sprawianie pogrzebów w razie śmierci, pośrednictwo pracy, prowadzenie biblioteki. Zarząd stowarzyszenia w 1867 r. dla realizacji zadań powołał dwie komisje: dla udzielania pożyczek i pomocy oraz prowadzenia kuchni. Zrezygnowano natomiast z prowadzenia własnej biblioteki w związku z powstaniem w 1867 r. nowego stowarzyszenia – Czytelni Akademickiej – zajmującego się życiem naukowym studentów. Jednocześnie przyjęto stanowisko, iż: „Towarzystwo nasze powinno być w samej rzeczy «bratnią pomocą udzielaną kolegom przez kolegów» o ile możliwości ograniczyć się na własnych siłach, to jest na wkładkach wpływających od członków zwyczajnych”⁴⁶. Pogląd ów przynosił złe rezultaty. Argumentowano, iż: „ciągłe odwoływanie się do dobroczynności publicznej ubliża młodzieży akademickiej, tak z drugiej strony narażamy się na to, że publiczność znudzona nieustannymi żądaniem wsparcia swego zupełnie nam odmówi”⁴⁷.

⁴³ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy w roku 1866/7, Lwów 1867, s. 4.

⁴⁴ Tamże, s. 3.

⁴⁵ *W dziesiątą rocznicę...*, s. 4.

⁴⁶ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z czynności w roku 1867/8, Lwów 1878, s. 2.

⁴⁷ Tamże.

Począwszy od roku akademickiego 1868/1869 ówczesny konserwatywny zarząd Bratniej Pomocy, w składzie: Władysław Czajkowski – przewodniczący, Piotr Zbrożek – wiceprzewodniczący, Teofil Srokowski i Stanisław Krzyżanowski – sekretarze oraz Stanisław Badeni (późniejszy marszałek Sejmu Krajowego), Jan Antoniewicz, Ksawery Boczarski, January Bajewski, Ludwik Brożyński, Kornel Fischer, Eugeniusz Stark, Marcei Starski, Władysław Seredowski, Paweł Roskosz, przyjął model działania stowarzyszenia bardziej jako studenckiego niż instytucji charytatywnej. Dano temu wyraz w sprawozdaniu za rok 1868/1869: „Towarzystwo nasze tak wiernie przez kraj poparte zostało, teraz już na własnych oprzeć się powinno siłach i tym sposobem dowieść, że istnienie jego młodzieży rzeczywistą przynosi korzyść”⁴⁸.

Zaczęły dramatycznie spadać dochody stowarzyszenia, w roku 1867/1868 wpłynęło do kasy jeszcze 2290,98 złr., w następnym, 1868/1869, już 888,30 złr., w 1869/1870 – 926,75 złr., a w 1871/1872 – tylko 682,58 złr.⁴⁹ Ponadto znacząco spadły składki członków honorowych: w 1867/1868 r. wyniosły one 411,50 złr., w 1868/1869 r. – 143 złr., 1870/1871 – 95 złr., 1871/1872 r. – 308 złr.⁵⁰

W roku akademickim 1870/1871 stowarzyszenie przyjęło jedynie 5 członków honorowych, byli to profesorowie Uniwersytetu: Ksawery Liske i Leonard Piętaś, a ponadto: Klobassa, Tytus Kielanowski i Feliks Pohorecki. Fakt ten zarząd stowarzyszenia wytłumaczył następująco: „Jeżeli w tym roku liczba członków honorowych okazuje się szczuplejszą niż w innych, to szukać należy przyczyn smutnego tego objawu w tym, że wydział zawsze wdzięczny jeżeli kto nam dobrowolnie chce w pomoc przyjść [...]”⁵¹.

Wobec znaczącego spadku dochodów zmalała również pomoc dla studentów. W roku akademickim 1867/1868 udzielono pożyczek na kwotę 2281 złr. i zapomóg na kwotę 1000,81 złr., w następnym roku – 1868/1869 – udzielono zaś pożyczek w kwocie 1184 złr. i zapomóg o łącznej wysokości 438 złr.⁵² Najgorsze pod tym względem był rok 1870/1871, kiedy to pożyczek udzielono na sumę 706,1 złr., a zapomóg w wysokości 653 złr., zaś w 1869/1870 r. odpowiednio 936 złr. i 384,7 złr.⁵³

Prezydium Zarządu Bratniej Pomocy na rok akademicki 1875/1876, w składzie Janusz Sadowski – prezes, Adolf Czerwiński – wiceprezes, Stanisław Długochowski – I kasjer, Eugeniusz Hek – II kasjer, Władysław Zielonka – sekretarz oraz Janusz Bastgen – II sekretarz, w sprawozdaniu stwierdziło, iż stowarzyszenie przechodziło kryzys organizacyjny i finansowy: „Oto w naszym urzę-

⁴⁸ Sprawozdanie... z czynności w r. 1868/9, Lwów 1869, s. 2.

⁴⁹ Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z czynności za rok 1867/8; 1868/9; 1870/71, Lwów 1878, s. 3; Sprawozdanie... 1871/2, s. 2.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Sprawozdanie... 1870/71, s. 2.

⁵² Tamże.

⁵³ *W dziesiątą rocznicę...*, s. 13.

dowaniu nie mieliśmy należytego poparcia u członków Towarzystwa, spostrzeżliśmy za mało zainteresowania Towarzystwem, za mało członków”. Liczba członków wyniosła 227, jednakże 60 nie uiściło 2 raty składki, studiowało natomiast ponad 1100 studentów.

Przez pierwszych 10 lat działalności istniały dwa fundusze pomocowe: na pożyczki i na zapomogi. Pożyczki były zwrotne, zapomogi zaś zwrotne w miarę możliwości. Już w pierwszym roku 1865/66 rozdano sumę 2765,81 złr. między 203 studentów. W następnym r. na pomoc finansową przekazano kwotę 3746 złr. dla 343 potrzebujących⁵⁴. Pierwszymi beneficjentami zapomóg, w kwotach od 5 do 20 złr., zostali w 1866 r.: Bielaniak, Pomorski, Flacz, Domański, Jeziorowski, Wierzbicki, Winowski i Sadowski⁵⁵. W tymże roku jeszcze 21 razy udzieleno zapomóg dla 126 członków w wysokości od 3 do 20 złr.

Z uwagi na to, że środki z funduszu zapomogowego w praktyce nie były zwracane, w 1875 r. zniesiono tę formę pomocy. Na jej miejsce wprowadzono pożyczki bezprocentowe, zwrotne w ciągu 4 lat po skończeniu studiów. W latach 1865–1895 łącznie udzielono pożyczek i zapomóg na kwotę 100 000 złr.⁵⁶

Tabela 4. Pożyczki udzielane studentom w latach 1865–1875 (w złotych reńskich)

Lp.	Rok akad.	Pożyczki procentowe			Zapomogi			Kwota ogółem
		Liczba	Suma	Średnia pożyczka	Liczba	Suma	Średnia	
1	1865/1866	155	1885,12	12,16	48	880,69	18,16	2765,81
2	1866/1867	166	2361,50	14,22	78	1369,13	17,55	3730,63
3	1867/1868	143	2281,00	16,00	64	1000,88	15,64	3281,88
4	1868/1869	96	1184,00	11,30	29	438,00	15,00	1622,00
5	1869/1870	78	936,00	12,00	26	384,70	14,70	1320,70
6	1870/1871	60	706,10	11,90	32	653,00	20,40	1359,10
7	1871/1872	93	1344,00	14,45	28	420,00	15,00	1761,00
8	1872/1873	120	1584,00	13,20	57	955,96	16,77	2539,96
9	1873/1874	115	1323,00	11,50	76	1048,00	14,00	2371,00
10	1874/1875	88	1251,00	14,00	89	1173,00	13,18	2424,00
11	1875/1876	112	1552,00	13,80	63	869,00*	13,90	2421,00

* od roku 1875/1876 wprowadzono pożyczki bezprocentowe.

Źródło: *W dziesiątą rocznicę istnienia Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej*, Lwów 1877, s. 13.

Stale istniał problem niespłaconych długów, który obniżał kondycję finansową organizacji. W lutym 1900 r. zarząd stowarzyszenia zmuszony był naruszyć fundusz żelazny dla pokrycia długów u dostawców kuchni studenckiej.

⁵⁴ M. Reiter, dz. cyt., s. 12.

⁵⁵ DALO, f. 26, op. 17, sygn. 3, k. 2.

⁵⁶ M. Reiter, dz. cyt., s. 15.

Zabrakło bowiem bieżących środków finansowych pochodzących z planowanych zwrotów rat pożyczek. W połowie lipca 1900 r. wstrzymano wszelkie zamówienia do stołówki, a komisję kredytową rozwiązano⁵⁷.

W roku sprawozdawczym 1899/1900 sytuację finansową stowarzyszenia ratowały stałe subwencje instytucji publicznych. Sejm Krajowy przekazał 300 koron, Rada Miasta Lwowa – 500 k., Senat Uniwersytetu – 400 k., Fundacja im. dr Towarnickiego – 200 k., Rada Powiatowa w Rudkach – 20 k. Dochód z wieczorku w Stanisławowie wyniósł 123 k., a wpływy z przedstawienia teatralnego – 361,40 k. Składki członków zwyczajnych i nadzwyczajnych wyniosły 1154 k., wpisowe 148 k., składki członków wspierających zapłaciły jedynie 4 osoby, a byli to: dr Stanisław Głębiński – 40 k., Aniela Kielanowska – 40 k., prof. dr Antoni Mars – 20 k. i dr Bronisław Kruczkiewicz – 20 k. Odnotowano także dwa datki dobrowolne – od Bolesława Huczyńskiego i Vayhinger⁵⁸.

W 1911 r. subwencje i datki dały kwotę 3510,45 zł i przewyższyły wysokość składek członków towarzystwa (2583 k.). W drodze subwencji otrzymano kwotę 2200 koron, na co złożyły się wpłaty: Senatu Akademickiego – 400 k., Fundacji im. Olszańskiego – 300 k., Wydziału Krajowego – 600 k., Rady Miasta Lwowa – 400 k., Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego w Wiedniu – 500 k. Składki członków wspierających wnieśli: Bank Lwowski – 50 k., Bank Kredytowy dla Handlu i Przemysłu – 20 k., Rady Powiatowe w Przemyślu, Kałuszu, Sanoku, Brzeżanach, Drohobyczu, Stryju i Brodach – w wysokości od 20 do 25 k., Magistrat Tarnowa – 50 k., a magistraty Tarnopola i Stryja po 20 k. Członkami wspierającymi byli nadto: Aniela Kielanowska (40 k.), Leon Pieknik (20 k.), Jerzy Grodyński (20 k.), dr M. Allerhand (20 k.), dr Lesław Glużyński (100 k.), dr Zygmunt Lisiewicz (200 k.), prof. dr Bronisław Kruczkiewicz (20 k.)⁵⁹.

Jednocześnie w roku 1911 udzielono 438 pożyczek długoterminowych na kwotę 15720,03 k. oraz krótkoterminowych – w wysokości 1578 k. Na prowadzenie kuchni studenckiej przeznaczono 1509,40 k., zaś na koszty leczenia sanatoryjnego studentów wydzielono kwotę 1071,71 k.⁶⁰

Okres bezpośrednio poprzedzający I wojnę światową odznaczał się przełomem na polu społeczno-politycznym. W warunkach wzrastającego antagonizmu narodowościowego Uniwersytet przekształcił się w szkołę walki politycznej, gdzie ostro ścierały się różne prądy ideologiczne radykalne i zachowawcze, liberalne i nacjonalistyczne.

Konflikt ze studentami ukraińskimi silnie narastał od lipca 1899 r., kiedy to studencka Akademicka Hromada zwołała pierwszy wiec studentów Ukraińców z całej monarchii Habsburgów. Stał się on początkiem ruchu na rzecz otwarcia

⁵⁷ XXXV Sprawozdanie Wydziału... 1899/1900, Lwów 1900, s. 6; XXXVII Sprawozdanie..., s. 7.

⁵⁸ XXXV Sprawozdanie..., s. 11.

⁵⁹ XLVI Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy..., Lwów 1912, s. 14 i nn.

⁶⁰ Tamże.

uniwersytetu we Lwowie⁶¹. Była to próba realizacji programu partyjnego Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, założonego w tymże roku przez profesora Uniwersytetu Lwowskiego Michała Hruszewskiego⁶². Była to najbardziej wpływowa partia ukraińska przed I wojną światową. Od tego momentu na Uniwersytecie nasiliła się walka narodowościowa między Polakami a Ukraińcami.

Rosła liczba studentów ukraińskich, w roku akademickim 1893/1894 było ich 424 na ogólną liczbę 1337 osób, w 1899/1900 – 572 na 2004 osoby, a w 1905/1906 – 856 na 3249 studiujących⁶³. Mnożyły się ponadto ekscesy studentów ukraińskich, będące wyrazem poparcia dla posłów ukraińskich składających wnioski w Radzie Państwa i Sejmie Krajowym o powołanie uniwersytetu ukraińskiego⁶⁴.

W 1901 r. nowo wybrany rektor, Ludwik Rydygier (1850–1920), wybitny lekarz chirurg, wezwał studentów polskich do ochrony polskiego charakteru Uniwersytetu Lwowskiego. Na inauguracji roku akademickiego w dniu 10 października 1901 r. nawiązał do istotnego konfliktu w murach Uniwersytetu, stwierdzając: „Wytężmy więc wszyscy całe nasze siły, żeby imię nauki polskiej wznieść tak wysoko, otoczyć je takim blaskiem, że zedrzyć go nie zdoła, ani blasku jego zmniejszyć żadna brutalna siła, ni wściekłość zażarta nikczemnych dusz”⁶⁵. W odpowiedzi Akademicka Hromada wezwała studentów ukraińskich do opuszczenia Uniwersytetu i podjęcia studiów w innych ośrodkach. Do odezw przyłączyło się inne stowarzyszenie studenckie – Druh. Większość studentów bojkotujących Lwów została przyjęta w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie⁶⁶. Ich przyjęcia odmówił Uniwersytet w Czerniowcach.

W następnym roku akademickim 1902/1903, za rektora Władysława Ochenskowskiego, nastąpiło pewne uspokojenie sytuacji. Walki ponownie rozgorzały w roku następnym po wyborze na rektora ks. prof. Jana Fijałka (1864–1936). Studenci ukraińscy po wiecu 10 października 1903 r. wnieśli pisemny protest przeciwko wyborowi, wzywając rektora elekta do ustąpienia. Uważali go za jednego z winnych ich secesji z 1901 r.

Namiestnik Andrzej Potocki zwrócił się do nowo obranego rektora, aby ten zrezygnował z wyboru dla uniknięcia zamieszek studenckich. Na propozycję namiestnika Senat Akademicki Uniwersytetu zareagował ponownym wyborem J. Fijałka na rektora.

⁶¹ J. Kozik, *Ziemie ukraińskie w latach 1795–1917*, [w:] *Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość*, red. M. Karaś i A. Podraza, Kraków 1970, s. 295.

⁶² Tamże; D. Maciak, *Ukraiński ruch narodowy w Galicji przed I wojną światową*, „Więź” 1987, nr 9, s. 128 i nn.

⁶³ S. Pacholkiw, *Ukraińska inteligencja u Gabsburzkij Galiczi: oświeczona wierzchność i emancipacja nacji*, Lwów 2014, s. 261.

⁶⁴ J. Gruchała, *Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1880–1914)*, Katowice 1988, s. 60.

⁶⁵ [L. Rydygier], *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego dr Ludwika Rydygiera przy inauguracji roku szkolnego 1901/2 z dnia 10 października 1901*, Lwów 1901, s. 16.

⁶⁶ J. Buszko, *Spoleczno-polityczne oblicze Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 1963, s. 45.

Od tego momentu walka narodowościowa na Uniwersytecie przybrała permanentny, zapiekły charakter. 16 października 1903 r. studenci ukraińscy wtargnęli na wykład rektora i go poturbowali. W następstwie tego incydentu zajęcia dydaktyczne zostały zawieszone.

Od tego czasu każde wystąpienie rektorskie odnosiło się do stosunków polsko-ukraińskich w murach uczelni. Rektor Bronisław Dembiński podczas inauguracji w dniu 12 października 1907 roku koncyliacyjnie stwierdził: „Wobec młodzieży ruskiej stwierdzam, że jest to jedyny Uniwersytet, w którym z katedr rozbrzmiewa jej ojczysta mowa. Stwierdzam jako rektor Uniwersytetu, że zdolność i praca naukowa znalazła tu i znajdzie bez różnicy narodowości sprawiedliwa i życzliwą ocenę”⁶⁷.

W 1908 r. rektor Antoni Mars w przemówieniu inauguracyjnym podniósł: „Chcę wierzyć, że to, co dotąd zawracało spokój Uniwersytetu, było wynikiem chwilowego zamętu i nieopatrności, chwilowego braku rozważań, boć jestem w pełni przekonania, że ci, którzy niepokój niecili, gdyby na zimno rozważyli, byłiby wiedzieli, że Uniwersytet może być polem i przedmiotem tylko do walki ducha i umysłu”⁶⁸.

W 1911 roku rektor Ludwik Finkel pojednawczo stwierdził: „Raz po raz stawała przed nami omawiana w pismach i na zebraniach wiadomość, że już rychło ziszcza się życzenia narodu ruskiego i że otrzyma on własny uniwersytet. Jakkolwiek rzecz się ma i jakie też dalsze odbywać się będą w tej sprawie rokowania, z tego miejsca należy jeszcze raz stwierdzić, nie tylko dla dzisiejszych, lecz i dla przyszłych pokoleń, że powstaniu ruskiego Uniwersytetu w naszym kraju nigdy i nigdzie nie stawialiśmy przeszkód, nie podnosiliśmy protestów, my władze i profesorowie tego Uniwersytetu polskiego”⁶⁹.

Wybory powszechne do Rady Państwa w 1907 r. oraz do Sejmu Krajowego w 1908 r. doprowadziły do wrzenia sytuację polityczną między Polakami i Ukraińcami. 12 kwietnia 1908 r. student ukraiński Mirosław Siczyński zastrzelił namiestnika Galicji Andrzeja Potockiego. Zabójstwo pogłębiło konflikt narodowościowy w całej Galicji. 1 lipca 1910 r. w budynku Uniwersytetu strony konfliktu wszczęły bójkę z użyciem broni palnej. Kula dosięgła współorganizatora zajęcia, studenta ukraińskiego Adama Koćko, zadając śmiertelną ranę⁷⁰. W następstwie radykalizacji ukraińskiego ruchu narodowego wśród studentów ukraińskich pojawiły się również nacjonalistyczne postawy studentów polskich.

⁶⁷ [B. Dembiński], *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego Bronisława Dembińskiego na uroczystym otwarciu roku akademickiego 1907/1908 w dniu 12 października 1907*, Lwów 1907, s. 12.

⁶⁸ A. Mars, *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego na uroczystym otwarciu roku akademickiego 1908/1909*, Lwów 1908, s. 15.

⁶⁹ [L. Finkel], *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego Ludwika Finkla na inaugurację roku akademickiego 1911/12*, Lwów 1911, s. 15–16.

⁷⁰ K. Michalewska, *Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914*, „*Studia Historyczne*” 1984, R. XXVII, z. 1, s. 52.

Należy zgodzić się z poglądem E. Łazarenko (rektora Uniwersytetu im. I. Franko w latach sześćdziesiątych XX wieku), iż politycy obydwu stron sztucznie rozgrywali spory narodowościowe przy pomocy studentów⁷¹.

Wybuch I wojny światowej w 1914 r. i zajęcie Lwowa przez armię rosyjską przerwały działalność Bratniej Pomocy. Część studentów i profesorów znalazła się na uchodźstwie wojennym w Wiedniu. Tam prof. Kazimierz Twardowski – rektor uniwersytetu – zorganizował dla uchodźców możliwość studiowania w Uniwersytecie Wiedeńskim.

Po odbiciu Lwowa przez armię państw centralnych w czerwcu 1915 r. Uniwersytet wznowił w ograniczonym zakresie zajęcia dydaktyczne. Bratnia Pomoc 8 stycznia 1916 r. reaktywowała swoją działalność. Powołano wtenczas Komitet Tymczasowy, w skład którego weszli: Fryderyk Plattner – jako przewodniczący, Kazimierz Tyszkowski – sekretarz oraz W. Broczkowski, M. Herbst, J. Schönhuber – jako członkowie.

21 października 1916 r. na Walnym Zebraniu wybrano zarząd stowarzyszenia, Stanowili go: Józef Lazarowicz – przewodniczący, Adam Adam – skarbnik i W. Broczkowski – skarbnik II. Członkami byli: Lech Głużyński, Janina Kutaszkiewicz, Roman Lutman, Maria Łeszega, Kazimierz Micher, Stefan Mukowicz, Franciszek Orzechowski, Włodzimierz Paygert, Maria Schmidt, Waleria Sabatowska, Kazimierz Tyszkowski i Wacław Wrzak⁷².

Nowy zarząd miał ograniczone możliwości działania. W kasie towarzystwa znaleziono jedynie książeczki oszczędnościowe na kwotę 897,27 k. Nie można było ściągać rat pożyczek z uwagi na ogłoszone moratorium wojenne, a ponadto faktyczne warunki. Jedynymi dochodami były 3 subwencje w kwocie 400 koron, uzyskane od arcybiskupa Józefa Bilczewskiego (250 k.), Galicyjskiego Banku Hipotecznego (100 k.) oraz Banku Zaliczkowego we Lwowie (50 k.).

Członkowie wspierający wpłacili 260 k., byli to profesorowie Uniwersytetu: Kazimierz Twardowski, Stanisław Głabiński, Władysław Abraham, Ludwik Finkel, Bronisław Kruczkiewicz, Roman Rencki, Ernest Till, wszyscy wpłacili po 20 k. Wpłaty uiścili ponadto: Aniela Kielanowska – 40 k., Teodor Bałaban – 20 k., biskup przemyski Józef Sebastian Pelczar – 20 k., Lesław Węgrzynowski – 20 k. oraz Rada Powiatowa w Przemyślanach – 20 k. W drodze dobrowolnych ofiar zebrano 109,80 k.⁷³

Z posiadanych środków udzielono 54 pożyczek na kwotę 819,50 k., przy czym były to kwoty od 3 do 40 k. Z racji braku gotówki potrzebującym studentom odmówiono pożyczek na kwotę 6500 k. Pomocy udzielano ponadto w naturze – w postaci ubrań, bielizny i butów, jakie otrzymano od Lwowskiej Delegacji Księżęcej Biskupiego Komitetu Pomocy⁷⁴.

⁷¹ E. Łazarenko, dz.cyt., b. pag. [21].

⁷² XLIX Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1916, Lwów 1917, s. 3.

⁷³ XLIX Sprawozdanie..., s. 27 i nn.

⁷⁴ Tamże, s. 10 i nn.

Zdobyte fundusze przeznaczano na różnorodne formy samopomocy. Podstawowa polegała na udzielaniu pożyczek i zapomóg, które często przeznaczano na pokrycie opłat studenckich. Drugą istotną formą działalności było prowadzenie kuchni. Inną formą pomocy było organizowanie opieki zdrowotnej. Młodzież studencka wychodząca ze studiów wynosiła – dzięki pracy w Bratniej Pomocy – dużą rutynę w sztuce życia społecznego i politycznego.

3. Walka o wpływy polityczne w stowarzyszeniu

Tendencje narodowe przeradzające się stopniowo w działalność o charakterze politycznym doprowadziły do sporu Czytelni Akademickiej z Bratnią Pomocą – dwóch głównych polskich stowarzyszeń studenckich. Początkowo współpraca między nimi była poprawna. Na początku lat dziewięćdziesiątych XIX wieku wzajemne stosunki zaczęły się jednak psuć, z błahych powodów. Przyczyną nieporozumień było wspólne korzystanie z lokalu na biura stowarzyszeń oraz podział kosztów wynajmu. Na posiedzeniu zarządu w dniu 30 listopada 1893 r. Stefan Łukawski zgłosił wniosek o zerwanie współpracy z Czytelnią Akademicką z powodów materialnych. Jego zdaniem, podział zysku ze wspólnych imprez dochodowych, to jest wieczorku mickiewiczowskiego, jubileuszu Czytelni oraz rautu Bratniej Pomocy, był niesprawiedliwy⁷⁵. Wniosek poparł inny członek zarządu, Feliks Narolski, stwierdzając, że Czytelnia Akademicka osiągnęła zyski, a Bratnia Pomoc poniosła straty. W wyniku głosowania wniosek poparło 7 członków zarządu, to jest: S. Hankiewicz, F. Narolski, S. Łukowski, E. Bartl, W. Hołowecki, ksiądz Szczepan Jabłonowski, F. Leurmann. Przeciwni byli: M. Reiter, K. Błazek, Jan Pieracki, Eliasz Löwenthal, K. Ziembicki i Jan Piepes. Wstrzymał się od głosu przewodniczący B. Huczyński.

Wniosek uzyskał wprawdzie większość, lecz został zawieszony do najbliższego walnego zgromadzenia w wyniku zgłoszenia votum separatum przez 2 członków zarządu, tj. J. Piepesa i J. Pierackiego, jako szkodliwy dla organizacji. Wkrótce po sporach o rozliczenia finansowe przyszły nieporozumienia na tle politycznym, znacznie gorsze w swych efektach. Na posiedzeniu zarządu w dniu 13 grudnia 1901 r. analizowano celowość organizacji tradycyjnej wspólnej wieczery wigilijnej. Uznano, iż organizacja wieczery na święta Bożego Narodzenia będzie kontynuowana, natomiast zrezygnowano z organizacji innych imprez, w tym z wieców ogólnoakademickich, przeradzających się w polityczne. Za głosowało 9 członków zarządu, przeciwko – 4⁷⁶. Wnioskodawca – I skarbnik Edward Żurawski – uzasadnił następująco swoją propozycję: „Towarzystwo zostało założone dla biedaków a nie dla polityków i zdanie w przyszłych kwe-

⁷⁵ DALO, f. 26, op.17, sygn. 16, k. 37.

⁷⁶ Tamże, sygn. 23, k. 45.

stiach wypowie Czytelnia Akademicka⁷⁷. Inny członek zarządu Michał Kochański wsparł wniosek, argumentując: „nasze Towarzystwo nie bierze udziału w życiu politycznym. Nasz przewodniczący [Jan Antoniewicz – K.R.] zabiera głos zaledwie kilka razy do roku, tj. przy opłatku i święconem, a jest zapraszany do wzięcia udziału w uroczystościach tylko tych, gdzie mają być reprezentowane wszystkie towarzystwa akademickie”⁷⁸.

Ponowne rozbieżności pojawiły się na posiedzeniu zarządu 13 marca 1903 r. Omawiano sprawę wspólnej organizacji tzw. „święconego” z okazji świąt Wielkiej Nocy. Zarząd zgodził się tylko dlatego: „ażeby choć na zewnątrz wyglądało, że panuje zgoda, bo wewnątrz zupełnie nie ma [...] gdybyśmy zerwali zupełnie węzły łączące nas z Czytelnią to profesorowie opuściliby nas, a których my obecnie potrzebujemy”⁷⁹.

W tej skomplikowanej sytuacji szukano tylko pretekstu do rozpoczęcia wojny, przy czym stroną atakującą była Czytelnia Akademicka. Od 1898 r. opanowana była przez studentów związanych ideologicznie przez Narodową Demokrację. W Bratniej Pomocy zaś sympatie studentów były po stronie ideologii socjalistycznej i ludowej.

Pretekstem do ataku na Bratnią Pomoc były jej związki z polską organizacją studencką „Ogniwo” w Krakowie. W dniach 6–7 czerwca 1901 r. na zjeździe polskich organizacji studenckich działających w monarchii habsburskiej powołano Związek Towarzystw Kształcącej się Młodzieży w Austrii „Ogniwo”. W zjeździe brało udział 90 delegatów z 23 stowarzyszeń. Do „Ogniwa” przystąpiła Bratnia Pomoc – jako członek prawny. Zadaniem nowej organizacji było koordynowanie życia studenckiego we wszystkich ośrodkach akademickich Austro-Węgier. Dano temu wyraz w sprawozdaniu za rok 1902/1903: „W obecnym r. przystąpiliśmy do «Ogniwa» [...] pobudką zaś był piękny cel tego związku, tj. zaspokajanie potrzeb młodzieży w kierunku: 1) etycznym, 2) naukowym, 3) materialnym i 4) towarzyskim, a ponadto dominująca myśl zjednoczenia całej młodzieży akademickiej polskiej «w jedno ognisko». Myśl zaś łącząca się wedle zasady «w jedność siła» staje się niemal z każdym dniem bardziej żywotna wobec coraz liczniejszych zakusów na nasze prawa narodowe”⁸⁰.

Na walnym zgromadzeniu towarzystwa w dniu 16 lutego 1903 r. podjęto uchwałę o przystąpieniu Bratniej Pomocy do Ogniwa. Od nadzwyczajnego walnego zgromadzenia w dniu 26 czerwca 1903 r. rozpoczęła się wojna podjazdowa przeciwko Bratniej Pomocy, pod różnymi pretekstami, a celem było opanowanie towarzystwa przez zwolenników narodowej demokracji.

⁷⁷ Tamże, k. 75a.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże, k. 109.

⁸⁰ XXXVIII sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1902/03, Lwów 1903, s. 7; por. J. Reizes-Dzieduszycki, *Książka i biblioteka w działalności polskich towarzystw naukowych młodzieży akademickiej we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej*, Katowice 2005, s. 93 i nn.

Legalnie działające, od 17 stycznia 1904 r., Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe w Galicji przyjęło za punkt programu deprecjonowanie ruchu ukraińskiego. Uważano bowiem, że będzie on wypierał wpływy polskie z Galicji Wschodniej. Od 1902 r., to jest od masowych strajków chłopów ukraińskich i robotników na folwarkach wielkiej własności polskiej, w miejsce dotychczasowej tolerancji endecja przeszła do konfliktu narodowościowego⁸¹.

Endecja była ruchem politycznym adresowanym do polskich klas i warstw posiadających, analogicznym do tych, które pod koniec XIX wieku powstały w większości państw europejskich. Głoszone hasła nacjonalizmu i koncepcje państwa narodowego, ponadto wrogość wobec socjalizmu oraz wszystkich doktryn ponadnarodowych znajdowały zwolenników także w środowisku studenckim. Stanowisko narodowej demokracji w kwestii ukraińskiej było pochodną lansowanych przez nią koncepcji ideologiczno-politycznych. Nacjonalizmowi ukraińskiemu przeciwstawiono nacjonalizm polski.

Początek XX wieku był więc okresem coraz większej polaryzacji postaw politycznych, ideologicznych i narodowościowych także w środowisku studenckim, wynikających z dążenia do uzyskania większego udziału w życiu publicznym. Narastał konflikt ze środowiskiem studentów ukraińskich, którzy ulegli wpływom podobnego typu argumentacji ze strony własnych partii politycznych. Wszystkie ukraińskie organizacje studenckie wprowadzały do swoich statutów zapisy, iż ich członkami mogą być tylko Ukraińcy.

W tej sytuacji w 1897 r. na Nadzwyczajnym Walnym Zgromadzeniu Bratniej Pomocy po raz pierwszy pojawił się wniosek o zmianę w statucie zapisu dotyczącego języka urzędowego stowarzyszenia. Zaproponowano wyłącznie język polski. Na 79 delegatów wypowiedziało się w dyskusji ponad 20 osób. Przeciwko zmianie zapisu głosowało 21 delegatów. Ich stanowisko przedstawił Oskar Katzenellenbogen, stwierdzając: „Ja przeciwko tym opacznym poglądom kolegów, którzy obawiają się, że narodowość polska będzie musiała wielki uszczerbek ponieść, jeżeli pozwolimy Rusinom przemawiać po rusku, postawię twierdzenie wręcz przeciwne. Jeżeli my chcemy, ażeby kiedyś spełniło się to, o co walczą nasi bohaterzy od szeregu lat, musimy się przede wszystkim pozbyć szowinistycznego poglądu. My nie mamy prawa gwałcić praw narodowościowych Rusinów, bo wtedy damy Niemcom prawo do tego, co oni zrobią tam z Polakami [...] Niech koledzy na swoje sumienie wezmą stratę dla nas wynikłą przez powiększenie liczby naszych przeciwników i tworzenie tutaj, gdzie mamy się łączyć, rozłam”⁸².

⁸¹ R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980, s. 86 i nn.; tegoż, *Endecja wobec kwestii ukraińskiej*, [w:] *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań 1974, s. 301–308.

⁸² DALO, f. 26, op. 17, sygn. 19, k. 13.

Zmianę przyjęto dużą większością głosów, za było 58 delegatów, przeciw 17, a 4 osoby wstrzymały się od zajęcia stanowiska. Wśród nich był gorący obrońca prawa do równouprawnienia języka ukraińskiego Oskar Katzenellenbogen. Wydaje się, że na tym etapie nie było jeszcze między studentami konfliktu narodowościowego, a jedynie dyplomatyczne zaznaczanie sfery wpływów i określanie zasad polityki we wzajemnych stosunkach.

Zwolennicy endecji od nadzwyczajnego walnego zgromadzenia w dniu 26 czerwca 1903 r. rozpoczęli ofensywę ideologiczną i organizacyjną w celu przejęcia Bratniej Pomocy. Walka trwała do 7 lipca 1904 r. W tym czasie odbyto, na raty, 11 burzliwych zebrań zwyczajnych i nadzwyczajnych. Mówcy z obydwu stron nie przebierali w środkach. Władze rektorskie w osobach kuratorów stowarzyszenia ostrzegały, iż w sytuacji braku porządku i spokoju rozwiążą zgromadzenie. Na przykład 4 marca 1904 r. dr Chłamtacz i dr Zuber przed rozpoczęciem obrad oświadczyli, iż: „przybyli z władzą rektorską i mogą w imieniu Senatu rozwiązać zebranie zbyt burzliwe albo po godz. 24.00”⁸³.

Jeszcze na walnym zgromadzeniu 16 lutego 1903 r., na wniosek zarządu, przystąpiono do Ogniwa. Fakt ten zaognił konflikt między przewodniczącym Bratniej Pomocy Janem Antoniewiczem a przewodniczącym Czytelni Akademickiej Edwardem Dubanowiczem (1881–1943), od 1904 r. w SND, z powodu przystąpienia Bratniej Pomocy do Ogniwa. Jan Antoniewicz pełnił w Ogniwie funkcję sekretarza, a w Czytelni Akademickiej członka zarządu, z której na znak protestu zrezygnował. W tej sytuacji Bolesław Bator: „za lekkomyślne i samowolne zerwanie stosunków z Czytelnią Akademicką”⁸⁴ zgłosił wniosek o nieudzielenie zarządowi Bratniej Pomocy *votum* zaufania. Wnioskodawca podnosił, iż „większość członków Czytelni upomina się o krzywdę jaka jej przez Wydział Bratniej Pomocy wyrządzona została. Czytelnia zawsze była ogniskiem bojujących [sic!] szeregów narodowych”⁸⁵. Prezes J. Antoniewicz wykazał się rozsądkiem i obiektywizmem; stwierdził: „stoję więcej na stanowisku ludzkim a nie narodowym. Wydział Bratniej Pomocy nie występuje przeciw Czytelni, tylko przeciw obecnemu Wydziałowi, z którym żadnych stosunków utrzymywać nie może. Wydział Czytelni popełnił szereg nietaktów a w takim Wydziale reprezentant Br. Pomocy zasiadać nie może”⁸⁶.

Stanisław Kachniewicz zgłosił wniosek przeciwny o treści: „Walne Zgromadzenie Br. Pomocy: 1) zrywa stosunki z obecnym Wydziałem Czytelni Akad., 2) wyraża swemu Wydziałowi *votum* zaufania”⁸⁷. W wyniku głosowania

⁸³ Tamże, sygn. 18, k. 79.

⁸⁴ Tamże, k. 55. Endecja po przejęciu Bratniej Pomocy nie walczyła już z Ogniwem, a postanowiła je opanować. Stało się to w 1908 r., kiedy to Czesław Mączyński (1881–1935) został prezesem Ogniwa; w poprzednim roku był prezesem Bratniej Pomocy.

⁸⁵ Tamże, k. 55.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Tamże.

zarząd uzyskał poparcie (66 głosów), przeciwko było 45, a wstrzymało się 4 delegatów⁸⁸. Oznaczało to silną opozycję wobec zarządu i kierunku działania oraz rozpoczęło wojnę bezpardonową na wyniszczenie.

Na zwyczajnym walnym zgromadzeniu w dniu 7 listopada 1903 r. po wyborze nowego zarządu prezesa Stanisława Kochańskiego powrócono do koncepcji poprawy stosunków z Czytelnią Akademicką. Nowy prezes pojednawczo oświadczył: „nowy Wydział będzie się starał nawiązać stosunki z wydz. Czytelni Akad., jeżeli ten zrobi krok do zgody”⁸⁹. Ripostował Bolesław Bator, stwierdzając, że jest to spór między dwoma stowarzyszeniami. Nie szukano już drogi porozumienia.

12 listopada tegoż roku na dokończeniu programu walnego zgromadzenia zwolennicy endecji odpowiednio wyreżyserowali przebieg zebrania. Stanisław Stroński (1882–1955), od 1905 r. w SND, postawił wniosek o nieudzielenie *votum* zaufania nowemu zarządowi. Dla poparcia wniosku Stanisław Zakrzewski (1873–1936) oświadczył, iż jest socjalistą⁹⁰, co miało zdyskredytować Bratnią Pomoc. Student Jarosiński podnosił, iż S. Zakrzewski pożyczek stowarzyszenia używał na cele agitacji, a innym odmawiał pomocy. Inny student, Żurawski, rzekomo bez wiedzy prezesa i jego zastępcy pożyczył z kasy kuchni 30 koron⁹¹. W konkluzji swego wystąpienia nazwał on „Wydział obecny złodziejami”⁹².

W rezultacie owych wystąpień za wnioskiem o odwołanie zarządu głosowało 77 osób, a przeciwko 76⁹³. Po raz pierwszy od 40 lat zarządowi nie udzielono absolutorium. Wynik ten jednak oprotestowano, stwierdzono bowiem naruszenie prawa statutu przy głosowaniu. W programie zebrania nie było odpowiedniego punktu obrad dotyczącego *votum* zaufania. Ponownie głosowano ten wniosek 14 listopada 1903 r. Tym razem wynik głosowania był korzystny dla zarządu – 127 głosów za, 1 przeciw i 14 wstrzymujących się⁹⁴.

Burzliwe było kolejne nadzwyczajne walne zgromadzenie 13 lutego 1904 r. Było to po oficjalnym zarejestrowaniu Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego. Rozpoczęto batalię o przejęcie Bratniej Pomocy. Przebieg zebrania zdominowany został dwoma tematami: nawiązaniem współpracy z Czytelnią Akademicką i wprowadzeniem języka polskiego jako urzędowego do funkcjonowania stowarzyszenia. Wniosek Bolesława Batora o współpracę z Czytelnią Akademicką uzyskał większość 106 głosów, 103 osoby były przeciw, a 1 wstrzymała się od głosu⁹⁵. Wynik ten świadczył, iż zwolennicy endecji uzyskali przewagę wśród członków towarzystwa.

⁸⁸ Tamże, k. 55.

⁸⁹ Tamże, k. 59.

⁹⁰ Tamże, k. 63.

⁹¹ Tamże, k. 61”a”.

⁹² Tamże, k. 62.

⁹³ Tamże, k. 63.

⁹⁴ Tamże, k. 64 „a”.

⁹⁵ Tamże, k. 59.

Walne Zgromadzenie z powodu niekończących się wystąpień kontynuowano w kilku turach, to jest 4 marca, 9 marca i 17 marca 1904 r. Obrady trwały od godziny 19.00 do 24.00. 9 marca przewodniczący Komisji Rewizyjnej Bratniej Pomocy, Butkiewicz, zgłosił wniosek o *votum* nieufności dla zarządu. Poparł wniosek student Marcinek, stwierdzając: „Zarząd jest niedołężny i do materialnego upadku doprowadził towarzystwo, domagam się surowej nagany i odwołania⁹⁶. Wniosek o odwołanie prezesa i zarządu upadł. Za było 69 osób, przeciwko 108, wstrzymało się 4 delegatów⁹⁷. W rezultacie głosowania do dymisji podała się Komisja Rewizyjna, w jej imieniu student Kielb oświadczył: „różnimy się z większością Walnego Zgromadzenia i nie możemy imieniem Walnego Zgromadzenia zasiadać w komisji kontrolującej i dlatego rezygnujemy”⁹⁸. Kandydaci do nowej Komisji Rewizyjnej: Bochenek, Wierzbicki, Prószyński, Horwath, Niemiec i Wczaczyński, odmówili zgody na wybór. W rezultacie wybrano komisję w składzie: Czajkowski, Dawid, Józef Dobrowolski, Osatowicz i Pałczyński⁹⁹.

Walne Zgromadzenie zakończono dopiero 4 lipca 1904 r., kiedy to przez aklamację uchwalono język polski jako urzędowy w pracy towarzystwa. Przeciwnych było jedynie 4 delegatów, a jeden z nich, Marian Kukiel (1885–1973, późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego i generał Wojska Polskiego), złożył oświadczenie: „takie załatwienie pewnych kwestii języka za nazbyt jętrzące obie narodowości a to tutaj i w tej sprawie kiedy powinniśmy się starać o jak największą zgodę, nie powinno mieć miejsca”¹⁰⁰.

Dr Ludwik Jaxa-Bykowski – kurator stowarzyszenia z ramienia Senatu Akademickiego – odrzucił 11 lipca 1904 r. protokół z zebrania. Zarzucił, iż: „W protokole powyższym oprócz rozlicznych drobniejszych usterek, znajduje się nadto wiele faktów bądź rozmyślnie, bądź może przypadkowo opuszczonych lub przekręconych, co w tekście czerwono zaznaczyłem. Aż do poprawienia i uzupełnienia tych kwestii protokołu przyjąć nie mogę”¹⁰¹.

Dzisiejsza analiza inkryminowanego dokumentu, gdzie znajduje się faktycznie kilka błędów literowych oraz stwierdzenie, iż kilku mówców poruszało daną sprawę, zresztą mało istotną, nie daje asumptu do zdyskwalifikowania protokołu. Kurator dr L. Jaxa-Bykowski nie był w tym przypadku obiektywny. Był już zwolennikiem endecji i zapewne względy ideologiczne wpłynęły na jego spostrzeganie rzeczywistości.

Kolejne wybory zarządu, które odbyły się 12 listopada 1904 r., dały sukces endecji. Nowym przewodniczącym został Włodzimierz Bochenek. Praca zarządu pod wpływem ideologicznym spowodowała odejście z towarzystwa licznej

⁹⁶ Tamże, k. 60 „a”.

⁹⁷ Tamże, k. 78 „a”.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże, k. 79 „a”.

¹⁰⁰ Tamże, k. 69 „a”.

¹⁰¹ Tamże, k. 64.

grupy studentów. Liczba członków do 1910 r. nieustannie spadała. Ze względu na brak tolerancji ze strony członków związanych z endecją studenci innych opcji światopoglądowych opuszczali stowarzyszenie.

Liczne wydarzenia na przełomie XIX i XX wieku związane z procesami krystalizowania się postaw społeczno-politycznych oraz upodmiotowienia się świadomości narodowej determinowały aktywność Bratniej Pomocy. Stowarzyszenie jako reprezentant polskich środowisk studenckich wobec władz galicyjskich oraz wobec środowiska zewnętrznego powoli przyjmowało ideologię narodowo-demokratyczną oraz włączało się w nurt walki politycznej, zmierzającej do odzyskania niepodległości.

Bibliografia

- Borys W., *Do historii ruchu społeczno-politycznego studentów Uniwersytetu i młodzieży rzemieślniczej Lwowa w latach 1832–46*, „Przegląd Historyczny” 1963, t. 54, z. 3.
- Buszko J., *Společno-polityczne oblicze Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie autonomii galicyjskiej (1869–1914)*, Kraków 1963.
- „Czasopismo Akademickie” 1895, 1897, nr 1–12.
- Czornowół I., *Polsko-ukraińska ugoda w latach 1890–1894*, Lwów 2000.
- [Dembiński B.], *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego Bronisława Dembińskiego na uroczystym otwarciu roku akademickiego 1907/1908 w dniu 12 października 1907*, Lwów 1907.
- Derżawnij Archiw Lwiwskoj Oblastii u Lwowi, fond 17, opis 1, sprawy 1–79, Bratnia Pomoc studentów UJK.
- Dybiec J., *Mecenat naukowy i oświatowy w Galicji 1860–1918*, Wrocław 1981.
- Dybiec J., *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji*, Kraków 1979.
- Encyklopedia ukrainoznawstwa*, t. 2, 3, 7, Lwów 1994–1998.
- [Finkel L.], *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego Ludwika Finkla na inaugurację roku akademickiego 1911/12*, Lwów 1911.
- Finkel L., Starzyński S., *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894.
- Gruchała J., *Rząd austriacki i polskie stronnictwa polityczne w Galicji wobec kwestii ukraińskiej (1880–1914)*, Katowice 1988.
- Karowiec K., *Ukraińcy – Rektori Lwiwskiego Uniwersytetu*, Żowkwa 1936.
- Kot S., *Wspomnienia*, „Zeszyty Historyczne” 1968, z. 14, [Paryż].
- Kozik J., *Ziemia ukraińska w latach 1795–1917*, [w:] *Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość*, red. M. Karaś A. Podraza, Kraków 1970.
- Kruszelnickij M., *Ukraińsko-Ruśkij Uniwerzitet. Pamiatkowa kniżka pierwszego wicza studentiw Ukraińciw-Rusiniw wsich wisszych szkół Awstrii w sprawi osnowanija ukraińsko-ruśkogo unwerzitetu*, Lwów 1899.
- Łazarenko E., *300 rokiw Lwiwśkogo Uniwersitetu*, Lwów 1961.

- Maciak D., *Ukraiński ruch narodowy w Galicji przed I wojną światową*, „Więź” 1987, nr 9.
- Mars A., *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego na uroczystym otwarciu roku akademickiego 1908/1909*, Lwów 1908.
- Michalewska K., *Sprawa uniwersytetu ukraińskiego w latach 1848–1914*, „Studia Historyczne” 1984, R. XXVII, z. 1.
- Myszczyżyn I., *Kulturno-proswitnia dijalnist Ukrainского studentskogo sojuzu (1909–1939 r.)*, „Rocznik Polsko-Ukraiński” 2015, nr 17.
- Pachołkiw S., *Ukraińska inteligencja u Gabsburzkij Galicini: oświeczona wierność i emansipacja nacji*, Lwów 2014.
- Reiter M., *Historia Tow. Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy lwowskiej*, Lwów 1895.
- Reizes-Dzieduszycki J., *Książka i biblioteka w działalności polskich towarzystw naukowych młodzieży akademickiej we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej*, Katowice 2005.
- [Rydygier L.], *Przemówienie rektora Uniwersytetu Lwowskiego dr Ludwika Rydygiera przy inauguracji roku szkolnego 1901/2 z dnia 10 października 1901*, Lwów 1901.
- Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy wszechnicy lwowskiej z czynności w r. szk. 1875/6, Lwów 1876.
- Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z czynności w r. 1866/7, Lwów 1867.
- Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z czynności w r. 1867/8, Lwów 1868.
- Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z czynności w r. 1868/9, Lwów 1869.
- Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Uniwersytetu Lwowskiego z r. 1871/72, Lwów 1872.
- Twardowski K., *Kobiety na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego w dziesięciolecie 1897–1907*, Lwów – Warszawa 1908.
- Wapiński R., *Narodowa Demokracja 1893–1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980.
- Wapiński R., *Endecja wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej*, [w:] *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań 1974.
- W dziesiątą rocznicę istnienia Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej*, Lwów 1877.
- XXXV Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1899/1900, Lwów 1900.
- XXXVII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1901/1902, Lwów 1902.

XXXVIII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1902/1903. Lwów 1903.

XLVI Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1911, Lwów 1912.

XLVIII Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1913, Lwów 1914.

XLIX Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa Bratniej Pomocy Słuchaczy Wszechnicy Lwowskiej. Rok administracyjny 1916, Lwów 1917.

Streszczenie

W 1865 roku studenci Uniwersytetu Lwowskiego założyli Towarzystwo Bratniej Pomocy. Celem organizacji była pomoc materialna dla ubogich studentów w formie dotacji i pożyczek, prowadzenia niedrożej stołówki, opieki medycznej, zapewnienia mieszkania lub kredytu na apartament. W pierwszym okresie działalności towarzystwa, pomoc była ukierunkowana na zakup odzieży i obuwia. Studentom oferowano pracę opiekuna dla uczniów szkół średnich oraz pracę w biurach różnych instytucji. Członkami Bratniej Pomocy było od 20 do 30 procent studentów.

Summary

Fraternal Help the students of the Univeristy of Lviv (1865–1918)

In 1865, the students of the University of Lviv established the association Fraternal Help. The aim of the organization was material assistance for poor students. Support was provided in the form of grants and loans, running an inexpensive canteen, medical care, providing a flat or a loan for an apartament. In the first period, the assistance was provided for the purchase of clothing and footwear. The employment agency for students was constantly run. Students were offered a job as a tutor for secondary schools students and in the offices of different institutions.

The members of Fraternal Help were from 20 to 30 percent of students.